

نشانه‌های توحیدی با تأکید بر واژه‌های «لآیات» قرآن کریم

بنت الهدی نبی زاده (کارشناس ارشد قرآن و حدیث، دانشگاه قرآن و حدیث)

Hasis313@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۹/۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۲۳

چکیده

نشانه‌های توحیدی یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که در قرآن کریم به آن توجه شده است. در این نوشتار «نشانه‌ها» با تأکید بر واژه‌های «لآیات» بررسی شده است. در حقیقت انسان برای پذیرفتن وجود خداوند متعال از واسطه‌ای به عنوان عقل بهره‌مند است؛ اما این نشانه‌ها، تنها به این دلیل نیست که انسان وجود حق تعالی را بپذیرد، بلکه قرآن کریم نشانه‌های مختلفی را در عالم بیان می‌کند که بسیاری از آن‌ها با هم ارتباط دارند و بعضی هم شباهت زیادی به یکدیگر دارند و از جهت محوریت موضوع به سه بخش تقسیم شده‌اند: آفرینشی، سرنوشتی و مشیتی؛ که مهم‌ترین وجه مشترک در بیان این نشانه‌ها، وحدانیت و توحید ربوبیت خداوند متعال است. بررسی این نشانه‌ها موجب می‌شود انسان دقت نظر و دید عمیق‌تری نسبت به پیرامون خود پیدا کند و به یکتایی پروردگار عالم پی ببرد.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌ها، لآیات، آفرینش، وحدانیت و توحید ربوبیت.

مقدمه

قرآن کریم کتابی است که یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های آن هدایت بشر است. این ویژگی قرآن انسان را بر آن می‌دارد تا با دقت بیشتری به آیات بیان شده توجه نماید. در قرآن آیاتی وجود دارند که به مخلوقات عالم و برخی از حوادثی که در جهان آفرینش روی داده به شیوه‌های مختلف

توجه می‌کند و از آن‌ها به عنوان نشانه (لَايَاتٍ) یاد می‌نماید. در این کتاب آسمانی نکات بسیار مهمی وجود دارد که بشر به واسطه آن قادر است نیازهای خود را برطرف نموده و از توصیه‌ها و عبرت‌ها و نشانه‌های بیان شده بهره‌مند شود.

انسان در جهان خلقت با اتفاقات و مسائل مختلفی روبرو می‌شود که به راحتی از کنار بسیاری از آن‌ها می‌گذرد و چراکه این امور همیشه در مقابل چشمان انسان است و به همین دلیل به این امور بی توجه است. نکته مهم این جاست که خداوند متعال همین اتفاقات و اموری را که در نگاه انسان‌ها عادی به نظر می‌رسد، در قرآن کریم بیان فرموده و از آن‌ها به عنوان نشانه یاد می‌کند. نشانه‌های بیان شده در قرآن کریم به صورت‌های مختلفی در مخلوقات عالم وجود دارند که بسیاری از آن‌ها با یکدیگر شباهت و برخی از آن‌ها در عین شباهت در طریقه به وجود آمدن، در انتهای تکامل با یکدیگر متفاوت‌اند.

مساله این است که آیاتی که بیان کننده نشانه‌هایی در عالم هستند چگونه می‌توانند بیان کننده یکتایی و یگانگی خداوند متعال باشند؟

در این مقاله در نظر داریم به پژوهش درباره آیاتی بپردازیم که در آن‌ها نشانه‌های توحیدی با کلیدواژه «لَايَاتٍ» بیان شده است. سپس با بررسی این آیات، طریقه رسیدن به یگانگی خداوند متعال را با توجه به این نشانه‌ها بیان نماییم. در این بررسی تمامی این آیات به صورت جداگانه بررسی خواهند شد و اگر ارتباطی بین آیات وجود داشت، آن ارتباط هم بیان خواهد شد.

۱. آفرینش

در قرآن کریم آیاتی وجود دارند که به پدیده‌های موجود در خلقت و آفرینش خداوند متعال توجه می‌کند و از آن‌ها به عنوان نشانه‌های وحدانیت و توحید ربوبیت یاد می‌کند؛ بسیاری از این نشانه‌ها با یکدیگر ارتباط دارند.

در قرآن کریم طریقه بیان آیاتی که به عنوان نشانه بیان شده‌اند با الفاظی که در آیه مطرح شده است مطابقت مناسبی دارد. به این صورت که در آیه «إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ» (جاثیه: ۳) نشانه بودن آسمان و زمین را با لفظ «فی» بیان نموده است، در برخی از آیات مانند «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (آل عمران: ۱۹۰) به این مفهوم است که «در خلقت فلان چیز نشانه است». در آیه‌ای دیگر «وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» (روم:

۲۲) به این معنی است که «از نشانه‌های او خلقت آسمان و زمین» (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۵۵/۱۸) و به این ترتیب در هر آیه بنا به نکته‌ای که در بحث نشانه‌ها لازم است، پروردگار متعال توجه گروه‌های مختلفی از انسان‌ها از جمله متفکران، عالمان و هوشیاران و... را جلب می‌کند. در آیه ۳ سوره جاثیه خداوند متعال به هر آنچه که در آسمان‌ها و زمین وجود دارد اشاره می‌فرماید و انسان‌ها را به تمام آنچه که در آسمان و زمین آفریده است به عنوان نشانه‌هایی توجه می‌دهد که بیانگر وحدانیت و توحید ربوبیت پروردگار متعال است.

۱-۱. خلق آسمان و زمین

خلقت آسمان و زمین یکی از موضوعاتی است که به عنوان نشانه توحیدی در آیه «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ» (بقره: ۱۶۴) آمده است؛ در این آیه بیان شده است که همانا در آفرینش آسمان‌ها و زمین، و آمد و شد شب و روز، و کشتی‌ها که در دریا به سود مردم روان می‌شوند و آبی که خدا از آسمان فرو فرستاد و با آن زمین را پس از مُردگی‌اش زنده کرد و از هر جنبنده‌ای در آن پراکند، و گرداندن بادهای ابر را که شده میان آسمان و زمین، نشانه‌هایی است برای مردمی که خرد را به کار برند.

اما از جمله دلایلی که می‌توان به توحیدی بودن این نشانه‌ها اشاره کرد این است که خلقت آسمان و زمین - از آن جهت که زمانی وجود نداشته و معدوم بوده و اکنون که حادث شده و به وجود آمده - بیان‌گر وجود خالق است که آن را خلق کرده است و تدبیر آن‌ها را بر عهده دارد. همین‌طور درباره دیگر نشانه‌هایی که در این آیه بیان شده نیز چنین است: خدای متعال به رفت و آمد شب و روز از پس یکدیگر، و روان شدن کشتی‌ها در دریا اشاره کرده است که در این آمد و شد شب و روز نظم برقرار نموده و هرگز از این نظم و قاعده‌ای که در آن قرار گرفته‌اند خارج نمی‌شوند. این نظم با حرکت وضعی و انتقالی زمین مرتبط است و متکی بر تدبیر و حکمت خدای متعال است که از آغاز آفرینش تاکنون اختلال یا هرج و مرجی در این نظام به وجود نیامده است (طبرسی، ۱۳۷۲: ۴۵۱/۱).

سپس در آخر آیه به گردانیدن بادهای ابری که میان آسمان و زمین قرار گرفته، اشاره کرده است: خدای متعال بادهای را مسخر کرده و به گونه‌ای تدبیر کرده که در هر فصلی چه نوع بادی از کدام جهت بوزد؛ بعضی بادهای از شمال، بعضی از شرق، گاهی از جنوب، و گاهی از مغرب

می‌وزد؛ بعضی بادها ضعیف هستند و بعضی از آن‌ها شدیدند و برخی مأمور بارور کردن گیاهان هستند که همه این امور به دست قدرت و تدبیر پروردگار جهانیان است و به‌درستی که او یگانه و بی‌همتا است (همان: ۱۴۹).

۱-۲. تنوع روئیدنی‌ها و میوه‌ها

خداوند متعال در قرآن کریم در آیاتی همچون آیه چهارم سوره رعد بیان فرموده است:

﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ لُبُّهَا عَلَى بَعْضِ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

کتاب

نشانه‌های توحیدی با تأکید بر واژه‌های «آیات» قرآن کریم

و در زمین قطعاتی است کنار هم و باغ‌هایی از انگور و کشت‌زارها و درختان خرما چه از یک ریشه و چه از غیر یک ریشه که با یک آب سیراب می‌گردند و [با این همه] برخی از آنها را در میوه [از حیث مزه و نوع و کیفیت] بر برخی دیگر برتری می‌دهیم بی‌گمان در این [امر نیز] برای مردمی که تعقل می‌کنند دلایل [روشنی] است (رعد: ۴).

قرآن در این آیه اندیشمندان را به نکته مهمی توجه می‌دهد: خداوند به بیان وجود قطعاتی در زمین اشاره می‌کند که در مجاورت یکدیگر قرار دارند؛ ولی با این وجود، بعضی از این زمین‌ها مناسب برای رویش گیاه هستند و برخی از این زمین‌ها شوره زارند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۴۲۴/۶)؛ زمین‌هایی در کنار هم و برخوردار از یک نوع خاک و یک نوع آب، ولی دارای محصولاتی متنوع که از خاک و آب یکسان این زمین‌ها به دست می‌آید. حتی در یک نوع محصول مثل خرما یا انگور نیز هرکدام از نظر شکل و طعم و حتی رنگ و اندازه و مرغوبیت با نوع دیگر از همان جنس میوه متفاوت هستند. مثال دیگر: درباره میوه انگور که از یک ریشه جوانه می‌زنند و از یک نوع آب تغذیه می‌شوند ولی از نظر مزیت و مطلوب بودنشان، یکی بر دیگری برتری دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۹۳/۱۱).

همه این اختلافات و تفاوت‌ها و برتری داشتن بعضی بر بعضی دیگر در نوع و کیفیت، به خداوند متعال برمی‌گردد که در انتهای سیاق آیه نیز روشن است که به توحید ربوبیت خدای متعال اشاره کرده است، نه اثبات صانع و یا صرفاً توحید ایشان، بلکه به وحدانیت و توحید ربوبیت خداوند متعال تأکید دارد.

یکی دیگر از مباحث قابل بررسی رویش گیاهان و نباتات متنوعی است که در عالم وجود دارد

و این نوع از خلقت در بسیاری از آیات از جمله آیه ۹۹ سوره انعام به عنوان نشانه توحیدی به آن اشاره شده است:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ...﴾ در این آیه به نازل شدن آب (باران) از آسمان اشاره شده است که رشد هر چیزی از جمله غذای حیوانات و انسان‌ها را به وسیله همین باران قرار دادیم، تا این که ایشان (حیوانات و انسان‌ها) از این غذا بخورند و رشد پیدا کنند (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۲۰۳/۸).

همان‌طور که بیان شد در آیه فوق خدای متعال فرود آمدن باران آن از آسمان بر گیاهان را یکی از نشانه‌های خود بیان فرموده و در ادامه آیه تصریح می‌کند که همین باران موجب رویش گیاهان در انواع مختلف است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۸۹/۷). سپس به خوشه‌های درخت خرما اشاره می‌فرماید که خوشه‌هایی نزدیک به هم دارد و باغ‌هایی از انگور و زیتون و انار که به قدرت خدای متعال، شبیه به هم و بی شباهت به هم بیرون می‌آیند.

۱-۳. مسخر نمودن مخلوقات

آیات متعددی با موضوع تسخیر در قرآن وجود دارد: در آیه‌ای خداوند متعال به تسخیر آسمان‌ها و زمین اشاره می‌فرماید: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (جاثیه: ۱۳). به این مفهوم که مسخر نمودن آنچه در آسمان و زمین است، نیازمند نظم و ترتیبی در چگونگی حرکت و جریان آن‌ها است. انسان رفته رفته شناخت بیشتری نسبت به محیط و موجودات اطراف خودش پیدا می‌کند و احاطه او به آنچه در زمین و آسمان است روز به روز بیشتر می‌شود و با استفاده از آن‌ها به هدف خود می‌رسد و در زندگی خود از آن‌ها استفاده می‌کند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۱۶۱/۱۸). این مسخر کردن آنچه در آسمان و زمین است به نفع انسان است که در ابتدای آیه مذکور به آن اشاره شده است و این که همه آن‌ها از آن پروردگار عالم است.

در آیه‌ای دیگر که به مفهوم مسخر کردن شب و روز و ماه و خورشید و نجوم اشاره دارد گفته شده هرکدام از این اجرام باید آن کاری را که برای آن خلق شده و رام شده‌اند انجام دهند بدون این که خللی در کار و یا در برخورد این اجرام با یکدیگر صورت گیرد و این نیازمند وجود خالق واحد با قدرت و عظمتی بی‌گانه خواهد بود.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ

لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ (نحل: ۱۲).

و شب و روز و خورشید و ماه را برای شما رام گردانید و ستارگان به فرمان او مسخر شده اند مسلماً در این [امور] برای مردمی که تعقل می کنند نشانه هاست. این آیه از جمله نشانه‌هایی است که به عظمت و یکتایی و به‌طور دقیق‌تر به وحدانیت و ربوبیت و قدرت خدای متعال (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۱۵/۱۲؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۷۰۰/۲) اشاره دارد.

در آیه ۷۹ سوره نحل نیز قرآن کریم، توجه گروهی از ایمان آورندگان را به تسخیر پرندگان در سطح آسمان جلب می‌نماید که چگونه خدای متعال این مرغان و پرندگان را در آسمان مسخر نموده و به حرکت در می‌آورد.

﴿أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يَمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (نحل: ۷۹).

آیا به سوی پرندگانی که در فضای آسمان رام شده اند ننگریسته‌اند جز خدا کسی آنها را نگاه نمی‌دارد راستی در این [قدرت‌نمایی] برای مردمی که ایمان می‌آورند نشانه‌هایی است.

نکته‌ای که قابل توجه است، این است که هر معلولی علتی دارد و قرار گرفتن این پرندگان در آسمان و هم نیاز به سببی دارد؛ این پرندگان نیز در آسمان به راحتی پرواز می‌کنند بدون این که سقوط کنند و یا مشکلی در حرکت آنها در آسمان به وجود آید. به راحتی در جو آسمان پرواز می‌کنند، و فضای آسمان هم مثل آب دریاست، همان‌طور که به شناگرانی که در آب شنا می‌کنند و آب وسیله‌ای برای حفاظت آنها به شمار می‌رود (طبرسی، ۱۳۷۲: ۵۸۱/۶)؛

اجسام به‌گونه‌ای هستند که قدرت جاذبه، آنها را به‌سوی زمین می‌کشاند، ولی با وجود این تسخیر پرندگان در جو آسمان که برخلاف قوانین موجود در زمین عمل می‌کنند و در آسمان حرکت می‌نمایند؛ و این یکی از نشانه‌های بارز وحدانیت خدای متعال است، همچنین خدای متعال بحث علیت و معلولیت را تصدیق می‌کند ولی در این آیه مشاهده می‌کنیم که تسخیر مرغان در جو آسمان را به خود نسبت می‌دهد و بیان می‌کند که جز خدا کیست که آنها را نگه

دارد (طباطبایی، ۱۳۷۲: ۳۱۲/۱۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۳۹/۱۱)؟

۴-۱. رعد و برق و فرو فرستادن باران

یکی دیگر از نشانه‌هایی که در موضوع خلقت بیان شده است، نشانه بودن رعد و برق و فرو فرستادن باران از آسمان توسط خدای متعال است که مایه حیات زمین پس از مرگ است و این نشانه‌ها به وضوح در آیه ۲۴ سوره روم دیده می‌شود:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ يَرْكُمُ الْبَرْقُ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (روم: ۲۴).

و از نشانه‌های او [این که] برق را برای شما بیم‌آور و امیدبخش می‌نمایاند و از آسمان به تدریج آبی فرو می‌فرستد که به وسیله آن زمین را پس از مرگش زنده می‌گرداند در این [امر هم] برای مردمی که تعقل می‌کنند قطعاً نشانه‌هایی است.

مثلاً خود باریدن باران از آسمان و رویش گیاهان و زنده شدن زمین پس از مرگش نمونه بسیار واضحی از آفرینش است که یکی از نشانه‌های بارش باران، نشانه رعد و برق در آسمان است که انسان را متوجه این امر می‌کند.

نکته مهم این است که نظم موجود در این نوع از نشانه، بیانگر وجود خدایی واحد و یگانه است؛ چراکه اگر این گونه نبود هرگز نمی‌توانستیم چنین نظم و ثباتی در رخ دادن این نوع نشانه مشاهده کنیم.

۵-۱. شب و روز

یکی دیگر از نشانه‌ها در باب خلقت، تغییر شب و روز است که در آیه ۱۹۰ سوره آل عمران بیان شده است:

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ (آل عمران: ۱۹۰).

مسلماً در آفرینش آسمان‌ها و زمین و در پی یکدیگر آمدن شب و روز برای خردمندان نشانه‌هایی [قانع کننده] است.

آیه فوق اشاره به این مطلب دارد که در آفرینش آسمان‌ها و زمین و چگونگی آن و همچنین در پی هم آمدن شب و روز نشانه‌هایی است بدون این که خللی در آن‌ها و در جابه‌جایی شب و روز اتفاق بیافتد؛ همه این نشانه‌ها از چنان نظمی برخوردارند که حیات موجودات وابسته به همین نظم است و در صورت نبودن این نظم، حیات این موجودات نیز به خطر خواهد افتاد.

نکته قابل ذکر درباره این آیه، این است که آفرینش آسمان و زمین در این جا می‌تواند به کیفیت آفرینش، تغییر و تحول و دگرگونی‌های آسمان و زمین اشاره کرده باشد، نه فقط پیدایش آن‌ها (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۸۷/۴).

شأن نزول آیه مورد بحث در این قسمت اتفاقی است که نزد قریش افتاد؛ قریش نزد یهود رفتند و از معجزه حضرت موسی سؤال کردند که موسی برای شما چه آورده؟ در جواب شنیدند که: عصا و ید بیضا؛ بعد از آن نزد مسیحیان رفتند و در مورد پیامبرشان پرسیدند که برایشان چه معجزه‌ای آورده؟ پاسخ شنیدند که: کور و پیس را شفا می‌داد و مرده زنده می‌کرد؛ در نهایت نزد پیامبر اسلام آمدند و از ایشان خواستار معجزه‌ای تازه شدند و گفتند که از خدایت درخواست کن کوه صفا را طلا کند (واحدی نیشابوری، ۱۳۸۳: ۷۶)؛ سپس در پاسخ به این درخواست، آیه فوق نازل شد.

این آیه بیان‌کننده این مطلب است که آسمان و زمین هرکدام به تنهایی، با تمام گستردگی و اتفاقاتی که در خود دارند، با تمام تغییرات و دگرگونی‌هایی که در آن‌ها رخ می‌دهد، باز هم با نظم و حساب در جای خویش در جریان‌اند و همه این‌ها نشانه‌هایی هستند که نیازمند بینش و تعقل ویژه‌ای هستند. این‌گونه از آیات الهی که در حقیقت آیات محسوس خداوند متان به شمار می‌آیند، بیان‌گر قدرت پروردگار یکتا هستند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۸۷/۴).

در آیه ۶ سورة یونس نیز خداوند متعال به بیان آمد و شد شب و روز و هر آنچه در آسمان و زمین قرار داده است اشاره می‌فرماید:

﴿إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ﴾ (یونس: ۶).

به راستی در آمد و رفت شب و روز و آنچه خدا در آسمان‌ها و زمین آفریده برای مردمی که پروا دارند دلایلی [آشکار] است.

در حقیقت همه این‌ها از نشانه‌هایی است که تقوا پیشگان به یگانگی پروردگار پی می‌برند و این آیه حجتی است بر یگانه بودن خداوند متعال در ربوبیت (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۰/۱۴).

در توضیح اختلاف می‌توان بیان نمود که علاوه بر مفهوم آمد و شد شب و روز، می‌توانیم به وجود ماه‌ها و سال‌ها و تغییرات آن‌ها اشاره کنیم و این که تمام آن‌چه در آسمان و زمین وجود دارد از جمله آیاتی است که خداوند متعال از آن‌ها به عنوان نشانه‌های توحیدی یاد می‌کند

(مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۲۵/۸).

در آیه مذکور نیز خداوند متعال تمام آنچه در آسمان و زمین و در آمد و شد شب و روز قرار داده است، همه از نظمی برخوردارند که هیچ کدام در مسیر حرکت خود، مانعی برای حرکت دیگری ایجاد نمی‌کند؛ مثل حرکت خورشید که در زمان و مکان خودش با نظم کامل و بدون اشکال، کارش را انجام می‌دهد، و آنچه هر فردی از جهت عقلی انتظار دارد رخ می‌دهد؛ برای نمونه بعد از غروب آفتاب منتظر آمدن شب و پدیدار شدن ماه در آسمان هستیم و همیشه به همین صورت بوده و این مساله یکی از نکاتی است که از توجه به این نوع از نشانه‌ها به وجود واحدی پی می‌بریم که پروردگاری عالم بر عهده اوست.

در آیه ۸۶ سوره نمل از دیگر نشانه‌های آشکاری که در عالم وجود دارد، شب و روز است که با چرخش زمین و تغییراتی که در فضا رخ می‌دهد، این پدیده را به وجود می‌آورد:

﴿أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَكُنُوا فِيهِ وَالتَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (نمل: ۸۶).

آیا ندیده‌اند که ما شب را قرار داده ایم تا در آن بیاسایند و روز را روشنی بخش [گردانیدیم] قطعاً در این [امر] برای مردمی که ایمان می‌آورند مایه‌های عبرت است. از این رو خداوند متعال شب را با تیرگی و تاریکی موجود در آن را مایه آرامش و استراحت قرار داده و روز را روشنی بخش قرار می‌دهد، چراکه این روشنی، مایه حیات انسان است که در آن به فعالیت و جنب و جوش می‌پردازند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۳۹۹/۱۵).

این نوع نشانه‌ای که خدای متعال در قرآن کریم به عنوان یکی از نشانه‌های توحیدی برای بندگان قرار می‌دهد که ایمان آورده‌اند، از جمله نشانه‌های بارزی است که بسیار آشکار و در دید همگان است و هر فرد مؤمنی با دیدن چنین نشانه‌هایی پی به وجود خالق یکتا و معبودی یگانه خواهد برد.

در آیه دیگری نیز خداوند به بحث آفرینشی پرداخته است:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالتَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ (یونس: ۶۷).

اوست کسی که برای شما شب را قرار داد تا در آن بیارامید و روز را روشن [گردانید] بی گمان در این [امر] برای مردمی که می‌شنوند نشانه‌هایی است.

در آیه مذکور، قرآن کریم به این نکته اشاره می‌کند که شب برای استراحت و آرامش قرار داده شده روز برای فعالیت و تلاش و کوشش. به جهت تاریکی‌ای که در شب موجود است و روشنایی که در روز وجود دارد، و خداوند متعال این نوع نشانه‌ها را به عنوان نشانه ربوبیت خود در تمام عالم بیان کرده‌اند.

در این آیه، شب و روز به عنوان نشانه‌ای توحیدی مطرح می‌شود؛ از آن جهت که اصالت روز به دلیل این است که روشنایی بخش اشیاء و اطراف موجودات به‌خصوص انسان است، و خدای متعال روشنایی را در روز قرار داده است که انسان را به سمت فعالیت و کسب و کار می‌کشانند؛ همچنین شب را تاریک و ظلمانی قرار داده تا انسان در آن به استراحت و تجدید قوا و انس با همسر و فرزندان خویش بپردازد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۹۴/۱۰؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳ش: ۳۸۰/۲).

آیه ۲۳ سوره روم نیز همچون آیه ۶۷ سوره یونس به بیان این نشانه از خدای متعال می‌پردازد که از نشانه‌های او می‌توان به خوابیدن در شب و طلب روزی و کسب و کار در زمان روشنایی و روز اشاره کرد:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَإِيتَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾ (روم: ۲۳).

تفاوتی که بین این دو آیه وجود دارد این است که در آیه ۶۷ سوره یونس آرامش بخش بودن شب برای انسان را از نشانه‌های خداوند برمی‌شمارد اما، در این آیه خود خواب به عنوان نشانه‌ای توحیدی یاد شده است؛ چه در شب باشد و چه در روز (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۹۸/۱۶). خدای متعال در وجود انسان نیروی فعالی قرار داده که او ذاتاً به‌وسیله این نیرویی که در وجودش قرار دارد مجبور به کسب روزی خویش و طلب رزق است، زیرا انسان برای ادامه حیات خویش نیازمند یافتن همین روزی است (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۶۷/۱۶)؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۵۵۰/۳).

در آیه فوق، خدای متعال به این نشانه خویش اشاره می‌کند که همان قرار دادن شب و روز در عالم است؛ و این که انسان به دلیل انجام فعالیت در روز و پدید آمدن خستگی، نیاز به استراحت و رفع این خستگی دارد. به همین دلیل خدای متعال برای این که او نیرو بگیرد و دوباره فعالیت را آغاز کند، شب را با خاصیت آرامشی که در آن است برای موجودات - مخصوصاً انسان - قرار داده

تا آن‌ها به استراحت بپردازند.

۱-۶. زمین و مخلوقات درونش

از جمله نشانه‌هایی که در زمین وجود دارد، مخلوقات درونش مانند کوه‌ها و رودهاست. همچنین وجود گونه‌های مختلفی از میوه‌ها که خدای متعال آن‌ها را جفت‌جفت قرار داده است:

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوَاجِينَ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (رعد: ۳).

و اوست کسی که زمین را گسترانید و در آن کوه‌ها و رودها نهاد و از هر گونه میوه‌ای در آن جفت‌جفت قرار داد روز را به شب می‌پوشاند قطعاً در این [امور] برای مردمی که تفکر می‌کنند نشانه‌هایی وجود دارد.

در این آیه، خدای متعال به گستراندن زمین اشاره می‌کند، به این منظور که جایگاهی باشد برای زندگی موجودات و حیوان‌ها و انسان‌ها و درختان. تا در آن به وجود بیایند و زندگی کنند. در ادامه آیه خدای متعال به قرار دادن کوه‌ها و رودها در زمین اشاره می‌فرماید، که پس از گستردن زمین کوه‌ها را در آن قرار می‌دهد: محلی برای جاری شدن آب باران‌هایی که از آسمان نازل می‌شوند. سپس این آب‌های جاری شده به‌سوی زمین‌ها روان می‌شوند و موجب رویش گیاهان می‌شوند. همچنین موجب رشد درختان و آنچه در زمین موجود است و نیازمند آب برای ادامه حیات است (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۹۱/۱۱؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۵۷۴/۲).

همچنین در انتهای این آیه به زوج آفریدن و جفت‌جفت قرار دادن میوه‌ها اشاره شده است. از این رو خدای متعال میوه‌جات را در انواع مختلف آن، به‌صورت نر و ماده آفریده (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۹۲/۱۱)، که زندگی آن‌ها حتی زندگی دیگر موجودات از جمله انسان به وجود شب و روز نیازمند است.

نکته دیگری که در این آیه به عنوان یکی دیگر از نشانه‌های توحیدی می‌توان به آن اشاره نمود این است که یکی از دلایلی که خدای متعال شب و روز را در عالم قرار داده، مربوط به امر گیاهان و میوه‌ها و درختان و... است. به همین دلیل است که پروردگار عالم اگر فقط روز یا شب را به تنهایی برای زمین مستدام می‌فرمود، موجب از بین رفتن و ایجاد خلل در زندگی و رویش گیاهان و میوه‌ها و ... می‌شد برای نمونه: اگر فقط بر این گیاهان و میوه‌ها، آفتاب و روز حاکم بود موجب بسیاری از این گیاهان و میوه‌جات بسوزند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۱۶/۱۰).

۱ - ۷. قرار دادن مودت بین زن و مرد

یکی دیگر از آیاتی که در قرآن کریم به عنوان نشانه توحیدی مورد توجه قرار گرفته، آیه ۲۱
سوره روم است:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (روم: ۲۱).

و از نشانه‌های او این که از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدان‌ها آرام
گیرید و بین شما دوستی و رحمت نهاد آری در این [نعمت] برای مردمی که می‌اندیشند
قطعا نشانه‌هایی است.

کتابخانه‌های توحیدی

نشانه‌های توحیدی با تأکید بر واژه‌های «آیات» قرآن کریم

این آیه بیان می‌کند که بین همسران نوعی آرامش و آسایش وجود دارد که خدای متعال به
دلیل همسری‌شان مودتی بینشان قرار داده است. همچنین در این آیه خداوند متعال اشاره
می‌کند به این که یکی از آیات و نشانه‌های او آفریدن انسان‌هایی از جنس خودشان است، تا در
کنار ایشان آرامش پیدا کنند و بین آن‌ها مودت و رحمت قرار داد.

نکته قابل ذکر این است که این دو آیه و موضوع مطرح شده، به این دلیل با بحث آفرینشی
مرتبط است که این موضوع از جمله مخلوقات و آفرینش‌های خداوند متعال در زمین به شمار
می‌آیند.

در انتهای آیه بیان شده ﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾؛ برای ایجاد ارتباط بین دو نفر باید
جاذبه و کششی وجود داشته باشد تا این رابطه به انجام برسد. از آنجایی که ارتباط بین زوجین باید
دارای به‌صورت عاطفی باشد، خدای متعال در ادامه ایجاد آرامش بین زن و مرد، می‌فرماید که
مودت و رحمت را برای ایشان قرار دادیم (مکارم شیرازی، ۱۳۷۳: ۱۶/۳۹۱). چه‌بسا از کل آیه
این‌طور برداشت شود که این مودت و رحمت، از نوع رحمت بین زن و مرد و به‌طور کلی همه
خانواده باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۹۲/۱۱).

۱-۸. حرکت درآمدن و متوقف شدن کشتی‌ها

قرآن کریم در آیه ۳۱ سوره لقمان چگونگی روان شدن و به حرکت درآمدن کشتی‌ها در دریا را
متذکر می‌شود:

﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيَرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (لقمان: ۳۱).

آیا ندیده‌ای که کشتی‌ها به نعمت خدا در دریا روان می‌گردند تا برخی از نشانه‌های [قدرت] خود را به شما بنمایاند؟ قطعاً در این [قدرت نمایی] برای هر شکیبایی سپاسگزاری نشانه‌هاست.

در این آیه خدای متعال یکی از نشانه‌های خود را به حرکت درآمدن کشتی‌ها در دریا بیان می‌کند. اگر در این نوع نشانه توحیدی بیشتر تأمل کنیم، به حرکت در آمدن کشتی در دریا، نیازمند اسباب و لوازمی است از جمله عواملی چون باد، آب دریا، و هوا؛ به این دلیل که همه این عوامل به عنوان نعمت‌های (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۳۷/۱۶) خدای متعال و اسبابی هستند که به امر او در جریان‌اند و حرکت کشتی‌ها را در دریا محقق می‌سازند.

همچنین خداوند در آیه ۳۳ سوره شوری در ارتباط با همین موضوع اما برعکس آیه قبل به متوقف شدن کشتی اشاره کرده و بیان می‌فرماید که

﴿إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (شوری: ۳۳).

اگر بخواهد باد را ساکن می‌گرداند و [کشتی‌ها] بر پشت [آب] متوقف می‌مانند قطعاً در این [امر] برای هر شکیبایی شکرگزاری نشانه‌هاست.

در آیه دیگری (لقمان: ۳۱) اشاره شده است که کشتی‌ها به قدرت خدای متعال در دریا حرکت می‌کنند. در این آیه، خدای متعال می‌فرماید: از دیگر نشانه‌های او این است که، اگر بخواهد همان بادی را که موجب حرکت کشتی‌ها می‌شود، ساکن می‌کند و موجب متوقف شدن کشتی‌ها در وسط دریاها می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۸۹/۱۸).

۱ - ۹. اختلاف زبان‌ها و رنگ‌های انسان‌ها

از جمله نشانه‌هایی که به عنوان نشانه توحیدی به حساب می‌آیند، خلقت آسمان و زمین است، همچنان که در آیه ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَالْوَالِدَاتُ اَلْوَانِكُمْ اِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾ (روم: ۲۲) بیان شده است، قرآن کریم متذکر می‌شود که خلقت آسمان و زمین و اختلاف زبان‌ها و تفاوت در رنگ‌های انسان‌ها، از جمله نشانه‌های خدای متعال است. در این آیه، به نظر می‌رسد اختلاف لسان به معنای تفاوت در لهجه و نوع و آهنگ صدا (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۶۷/۱۶) باشد و منظور از وجود اختلاف در رنگ‌ها، همان سفیدی و

سیاهی رنگ انسان‌ها است که آن‌ها را از هم متمایز می‌سازد، به این دلیل که اگر انسان‌ها از نظر چهره (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۹۶/۱۶) و رنگ و زبان، هیچ تفاوتی با یکدیگر نداشتند، در این صورت امکان ایجاد تمایز بین آن‌ها وجود نداشت و همچنین انسان‌ها برای ایجاد ارتباط با یکدیگر در اجتماع بشری، دچار مشکل می‌شدند.

۱-۱۰. راهنمایی انسان‌ها و حیوانات به بهره‌مندی از نباتات

قرآن کریم، در تمام آیات به نحوی به هدایت بشر پرداخته است، اما در برخی آیات همچون آیه «كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى» (طه: ۵۴) این هدایت واضح‌تر است و همین بشر و همه مسائل مربوط به او مربوط به بحث خلقت و آفرینش است و مهم‌تر این که به عنوان نشانه‌ای از توحید خدای متعال است؛ این ویژگی بیان‌گر راهنمایی انسان‌ها توسط پروردگار متعال است.

در آیه پیش از این آیه نیز می‌فرماید: «الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا...» (طه: ۵۳). در این آیه به قرار دادن زمین به عنوان گهواره و بستری برای آسایش انسان‌ها اشاره شده است. همچنین راه‌ها را قرار داده و از آسمان آبی فرود آورده که توسط آن انواع گوناگون گیاهان را بیرون آورده است. سپس آیه ۵۴ را بیان نموده و انسان را راهنمایی می‌کند که از تمام نعمت‌هایی که به واسطه باران بر زمین به وجود آمده‌اند استفاده نماید؛ همین‌طور از تمام آنچه در زمین به عنوان غذا برای انسان و حتی چهارپایان وجود دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۷۱/۱۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۲۳/۱۳). در همه این‌ها هدایت خدای متعال مشهود است و پس از بیان این تدبیرها برای انسان، او را هدایت می‌کند که هم خودش بخورد و هم چهارپایان خود را بچراند. در همه این موارد نشانه‌هایی است برای کسانی که اهل خرد هستند و خدای متعال خردمندان را به این نکات توجه می‌دهد تا ایشان از این نشانه‌ها به توحید ربوبیت پروردگار پی ببرند.

۳. سرنوشت

در قرآن کریم با آیاتی روبرو می‌شویم که در آن‌ها نشانه‌هایی وجود دارد و مربوط به اتفاقاتی است که برای گذشتگان رخ داده و این که بعضی از این اقوام دچار سرنوشتی شدند که خدای متعال سرنوشت ایشان را به عنوان نشانه مورد توجه انسان‌ها قرار می‌دهد.

۳-۱. سوزاندن حضرت ابراهیم علیه السلام و نجات او به اذن پروردگار

آیه ۲۴ سوره عنکبوت بیان گر داستان حضرت ابراهیم علیه السلام و دو طایفه ایشان است که عزم بر کشتن و سوزاندن آن حضرت داشتند:

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (عنکبوت: ۲۴).

و پاسخ قومش جز این نبود که گفتند بکشیدش یا بسوزانیدش ولی خدا او را از آتش نجات بخشید. آری در این [نجات بخشی خدا] برای مردمی که ایمان دارند قطعاً دلایلی است.

قوم ابراهیم بعد از اینکه با یکدیگر مشورت کردند، تصمیم گرفتند ایشان را بسوزانند، که بعد از برپایی آتش و انداختن حضرت در آن، به دستور و امر خدای متعال ایشان نجات یافتند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۲۰/۱۶).

در حقیقت زمانی که حضرت ابراهیم مردم خودشان را به سوی خدا و دوری از عبادت بت‌ها خواندند در برابر این دعوت، به دلیل این که قوم ایشان جوابی در مقابل حضرت ابراهیم علیه السلام نداشتند، تصمیم به کشتن یا سوزاندن حضرت گرفتند. به همین دلیل گفتند با او صحبت نکنید؛ یا او را بکشید یا بسوزانید تا از دستش خلاص شوید (طبرسی، ۱۳۷۲: ۸، ۴۳۸).

در این آیه آنچه به عنوان نشانه توحیدی در نظر است، این است که خدای متعال در آیه مذکور، نجات بخشیدن حضرت ابراهیم علیه السلام را از آتش به عنوان یکی از نشانه‌های توحیدی بیان نموده است.

۳-۲. داستان حضرت موسی علیه السلام و معجزات او برای هدایت قومش

در آیه پنجم سوره ابراهیم اشاره به داستان حضرت موسی علیه السلام و معجزه‌های ایشان برای قومشان شده است:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (ابراهیم: ۵).

این آیه به فرستادن پیامبران به سوی اقوام برای خارج کردن آن‌ها از ظلمت و تاریکی به سوی نور و روشنایی و حقیقت، به اذن خداوند متعال اشاره می‌کند. خداوند به حضرت موسی علیه السلام امر می‌کند تا ایام الله را برای قومش یادآور شود. «ایام الله» همان روزهای ویژه‌ای است که اتفاقاتی

در آن‌ها رخ داده است. در آن روزها، امر خدا و آیات و نشانه‌های او که بیان‌گر یگانگی او است، نمایان شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۸/۱۲؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۶۲۰/۲).

در این آیه منظور از واژه «بِآيَاتِنَا» در حقیقت همان معجزات گوناگونی است که خدای متعال به همراه حضرت موسی (علیه السلام) فرستاده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۷۱/۱۰؛ در حالی که در واژه «لَايَاتٍ» مقصود از آیات، نشانه‌های توحیدی هستند که خدای متعال آن‌ها را متوجه گروهی از افراد می‌کند که صفت شکیبایان شاکر را دارند).

۳-۳. کفران قوم سبا و نابودی ایشان

از جمله آیات و نشانه‌های توحیدی که قرآن کریم بیان کرده است، آیه ۱۹ سوره سبا است:

﴿فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَرِّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (سبا: ۱۹).

تا گفتند پروردگارا میان [منزل‌های] سفرهایمان فاصله انداز و بر خویشان ستم کردند پس آن‌ها را [برای آیندگان موضوع] حکایت‌ها گردانیدیم و سخت تار و مارشان کردیم قطعاً در این [ماجرای] برای هر شکیبای سپاسگزاری عبرت‌هاست.

خدای متعال در این آیه به نعمت فراوانی که به قوم سبا عطا کرده بود، اشاره می‌کند؛ اما ایشان به جای شکر نعمت و راحتی که در دست یافتن به آنچه نیاز داشتند، کفران کردند. نعمت‌هایی چون راحتی و امنیت راه‌ها و فراخی زندگی‌شان و... آنان دعا کردند خدا سفرهایشان را طولانی نماید. خدای متعال هم شهرها و سرزمینشان را خراب نمود و پاسخ کفران این قوم را به سرعت اجابت نمود که در آن می‌توان نشانه‌های قدرت و وحدانیت خدای متعال را شاهد بود (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۳۶۵/۱۶).

آیه مذکور، نشان‌دهنده قدرت خداوند سبحان است که چگونه افرادی را که کفران نعمت نموده‌اند و شکرگزار نیستند عذاب می‌نماید به گونه‌ای که حتی اثری از ایشان باقی نمی‌ماند و این است نشانه‌های توحیدی خدای متعال برای هرکسی که شکیبای و شکرگزار باشد (همان).

۳-۴. عذاب قوم لوط (علیه السلام) به سبب غفلت و فرو رفتن در شهوات

آیه ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ﴾ (حجر: ۷۵) از آیات سرنوشتی محسوب می‌شود. آیاتی که به تاریخ پیامبران و اقوامی اشاره می‌کند که به دلیل سرکشی دچار عذاب شدند. این آیه به عذابی اشاره دارد که در اثر سرکشی و عصیان قوم لوط، بر آنان نازل شد. قوم لوط با فرو رفتن و غرق

شدن در شهوت و جسارت انجام چنین گناهی، مشمول عذاب سخت خدا شدند. در آیات قبل، قرآن بیان می‌دارد که ﴿فَأَخَذْنَاهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ * فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ﴾ (حجر: ۷۳ - ۷۴) به این مفهوم که پروردگار عالم با عذاب‌های مختلف از جمله بانگ و فریاد هولناک و زیر و رو کردن شهرشان، و سپس بارانی از سنگ آنان را به گونه‌ای نابود می‌کند که هیچ اثری از ایشان باقی نمی‌ماند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۸۵/۱۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۱۳/۱۱).

۳-۵. هلاکت اقوام در قرون گذشته همچون قوم عاد و ثمود و اصحاب ایکه

آیه ۱۲۸ سوره طه به هدایت خداوند بوسیله هلاکت اقوام گذشته - از جمله قوم عاد و ثمود و اصحاب ایکه - اشاره می‌کند:

﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولَىٰ التَّوْحِيدِ﴾ (طه: ۱۲۸).

آیا برای هدایتشان کافی نبود که [ببینند] چه نسل‌ها را پیش از آنان نابود کردیم که [اینک آن‌ها] در سراهای ایشان راه می‌روند به راستی برای خردمندان در این [امر] نشانه‌هایی [عبرت‌انگیز] است.

آثار این هلاکت بر سرزمین‌های ایشان باقی مانده بود و مردمان دیگری همچون مردمان اهل مکه، در سفرشان به شهرهایی مثل یمن، محل زندگی قوم عاد و در شام محل زندگی اصحاب ایکه و قوم ثمود و در فلسطین محل زندگی قوم لوط را می‌دیدند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۳۳/۱۴؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۹۵/۳؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۳۳۴/۱۳). این‌ها نشانه‌ای از نشانه‌های توحیدی خداوند است و بیان‌گر قدرت اوست که موجب عبرت و ایمان به خدای متعال می‌گردد.

۴. مشیت

یکی دیگر از موضوعاتی که در دسته‌بندی آیات نشانه‌دار مورد بحث است، مشیت و خواست خداوند متعال است. برخی از مسائل موجود در عالم با موضوع مشیت مطرح شده است. مشیت در حقیقت به مفهوم خواست و اراده خداوند متعال است که این گروه از آیات به عنوان نشانه‌های توحیدی مورد توجه قرار می‌گیرد.

۴-۱. قبض و بسط رزق

آیه «أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» (روم: ۳۷) و همچنین آیه «أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» (زمر: ۵۲) به بیان این نکته می‌پردازند که انسان‌ها در زمان رسیدن به نعمت و فراخی، خوشحالی می‌کنند و به عکس زمانی که نعمتی از دست می‌دهند دچار ناامیدی و یاس می‌شوند؛ کمی و زیادی روزی تابع مشیت خدای متعال است و انسان بایستی بداند این رحمت و این ناملایمی که به وی رسیده است هر دو مطابق مشیت او بوده و هر دو زوال پذیرند. به همین دلیل نه از چیزی که همیشگی و دائمی نیست خوشحال شود و نه از چیزی که امکان زوال و از بین رفتن آن وجود دارد ناامید و ناراحت شود (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۱۸۴/۱۶).

رسیدن روزی به انسان‌ها به دست پروردگار عالم است، که با دست به دست دادن اسباب‌های مختلف و متعدد به انسان می‌رسد و همه و همه نشانه دهنده این است که اگر به کسی رزق می‌دهد و یا نمی‌دهد و همچنین اگر به کسی زیاد و به دیگری کم می‌دهد، همه این‌ها به خود خدا برمی‌گردد و این که خدا به هر کس بخواهد کم و به هر کس بخواهد زیاد عطا می‌کند (همان).

در این آیه بیان شده که خدای متعال روزی را به هر اندازه بخواهد مقدر می‌کند، و همچنین معمولاً هر کس بیشتر تلاش کند روزی بیشتری نصیب او خواهد شد و هر کس کم‌تر تلاش کند روزی کمتری خواهد داشت. اما گاهی اوقات مشاهده می‌کنیم افرادی هستند که بیشترین تلاش را می‌کنند، ولی بهره کمتری نصیبشان می‌شود و برعکس.

با تمام این اوصاف باید به این مساله اشاره شود که خدای متعال این استثنائات را در عالم قرار داده که بفهماند همه اسبابی که در جهان به وجود آمده به دست یک پروردگار بوده که قدرت انجام امور به دست و اراده اوست (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۴۴۰/۱۶). در همه این‌ها نشانه‌هایی است برای ایمان آورندگان که پی به تدبیر و یگانگی خدای متعال ببرند.

۴-۲. قبض روح در هنگام مرگ و خواب

در آیه ۴۲ سوره زمر به گرفتن نفس (روح) از بدن هنگام مرگ انسان‌ها و هنگامی که آن‌ها در خوابند اشاره می‌شود:

﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (زمر: ۴۲)

خدا روح مردم را هنگام مرگشان به تمامی باز می‌ستاند و [نیز] روحی را که در [موقع] خوابش نمرده است [قبض می‌کند] پس آن [نفسی] را که مرگ را بر او واجب کرده نگاه می‌دارد و آن دیگر [نفس‌ها] را تا هنگامی معین [به سوی زندگی دنیا] بازپس می‌فرستد. قطعاً در این [امر] برای مردمی که می‌اندیشند نشانه‌هایی [از قدرت خدا] است.

و آن ارواحی که قضای خدا بر مرگ آنهاست را نگه می‌دارد و دیگر به بدن‌ها برنمی‌گرداند، و آن ارواحی را که چنین قضایی بر آنها نیست، به سوی بدن‌ها روانه می‌کند، تا آن‌که برای مدتی معین که قرار است زندگی کنند، زنده بمانند (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۶۸/۱۷؛ شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ۸۷۵/۳؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۴۷۷/۱۹). در این آیه مشاهده می‌کنیم خدای متعال بدون این‌که در بین این ارواح و رفت و آمدشان به بدن‌ها، خللی ایجاد شود، همه این امور را با تدبیر خودش حسابرسی می‌کند.

با نگاهی عمیق‌تر به آیه مذکور می‌بینیم که خدای متعال ارواح انسان‌ها را در زمان مرگ و خواب از ایشان می‌گیرد، و طبق بیان صریح آیه بین گرفتن ارواح هنگام مرگ و هنگام خواب تفاوت وجود دارد (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۶۸/۱۷)؛ و روح در این زمان از بدن جدا می‌شود و اگر قرار بر حیات آن فرد باشد روح او پس از خواب به او برگردانده می‌شود ولی اگر زمان مرگ او فرارسیده باشد روح از بدنش جدا می‌شود و دیگر به بدن بر نخواهد گشت و آن زمان است که مرگ آن فرد اتفاق می‌افتد، و در این قبض ارواح و برگردانده شدن و یا نگه داشته شدنشان نزد پروردگار از جمله نشانه‌هایی است که خداوند متعال درک و فهم آن‌ها را مخصوص گروهی از افرادی که ویژگی آن‌ها متفکر بودنشان است، قرار داده و تفکر در این نوع از نشانه‌ها، ایشان را به مدبر بودن خدای متعال می‌رساند.

نتیجه‌گیری

خداوند متعال در قرآن آیاتی را بیان نموده است که در آن‌ها کلیدواژه «لآیات» به معنی «نشانه‌ها» آمده است. این گروه از آیات بیانگر نشانه‌ها و اتفاقاتی در عالم هستند که از لحاظ

موضوعی به سه دسته تقسیم می‌شوند: آفرینشی، سرنوشتی و مشیتی؛ آیات آفرینشی مربوط به مخلوقات عالم هستند که این آیات اشاره به آفریده‌های خداوند اعم از آفرینش آسمان و زمین و هر آنچه در آن‌هاست دارد؛ درواقع همه آفریده‌های پروردگار متعال نشانه‌های وحدانیت و یکتایی حق تعالی است، که برخی از آن‌ها به چشم قابل رؤیت هستند و مدام مقابل دیدگان انسان است مانند پدیده شب و روز و مسخر بودن آسمان و زمین و بسیاری دیگر از این قبیل پدیده‌ها. آیات سرنوشتی نیز بیانگر نشانه‌هایی درباره رفتار برخی از اقوام و گذشتگان هستند که چگونه مورد عبرت انسان‌ها قرار گرفته‌اند. آیات مشیتی نیز به بررسی نشانه بودن خواست خداوند متعال در عالم پرداخته است، و در نهایت آیه در موضوع هدایتی بیان شده است که راهنمایی و هدایت بشر توسط خداوند متعال در جهان مورد پژوهش قرار گرفته است.

جهان مجموعه‌ای از نشانه‌هایی است که بسیاری از آن‌ها به گونه‌های مختلفی در قرآن کریم بیان شده است؛ بعضی از این نشانه‌ها به صورت مستقیم و بدون این که نیازمند دقت زیادی باشند مقابل دید انسان‌ها قرار دارند و برخی دیگر نیازمند توجهی ویژه هستند تا انسان با دیدن این آثار و اتفاق‌ها پی به نشانه بودن آن اثر ببرد. در حقیقت هرکدام از نشانه‌هایی که در قرآن کریم بیان شده است حاکی از وجود خالق است که پدید آورنده آن است. لذا هر انسان متدبری در بررسی این نشانه‌ها، به مهم‌ترین اهداف موجود در این نشانه‌ها - که همان وحدانیت و توحید ربوبیت حق تعالی است - پی می‌برد. نکته مهمی که در این نشانه‌ها وجود دارد این است که از یک طرف هرکدام از آن‌ها در نوع خود بی‌بدیل هستند، و از طرفی همه این نشانه‌ها بیانگر یکتایی و وحدانیت خدای متعال هستند که همه این امور را با قدرت لایزال خود در جهان بی‌کران اداره می‌نماید.

کتابنامه

۱. قرآن کریم؛
۲. واحدی نیشابوری، علی بن احمد. (۱۳۸۳ش). اسباب النزول، ترجمه: علیرضا ذکاوتی، تهران: نشر نی؛
۳. طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم؛
۴. طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو؛
۵. شریف لاهیجی محمد بن علی، (۱۳۷۳ش). تفسیر شریف لاهیجی، تهران: داد؛
۶. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴ش). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.